

رویکرد بزه‌دیده‌شناختی در نظریه قرآنی کجروی*

ali_salimi@rihu.ac.ir

علی سلیمی / استادیار گروه جامعه‌شناسی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

دریافت: ۱۳۹۶/۰۵/۲۳ - پذیرش: ۱۳۹۶/۱۱/۱۵

چکیده

توجه به بزه‌دیدگی، عوامل مؤثر در آن و نقش بزه‌دیده در این عرصه، محور عمده در نظریه قرآنی کجروی است. این تحقیق، مسئله خود را شناسایی تحلیل بزه‌دیده‌شناختی نسبت‌پذیر به قرآن می‌داند که با هدف تدوین و شناسایی نظریه اسلامی کجروی، بر اساس گزاره‌های متون مقدس اسلامی، صورت می‌گیرد. یافته‌ها نشان می‌دهند که تحلیل قرآن، ۷۶ عامل خرد، میانه و کلان را در دو بخش اثرگذاری‌های پیرامونی و اثرگذاری‌های بزه‌دیده (بالتوجه)، با تفصیلی مناسب بررسی نموده و با توجه به روابط بین آنها، در قالب الگویی نظام‌مند، تلفیق کرده است. همچنین، دارای شناخت‌های نوی پیرامون موضوع می‌باشد. روش تحقیق، تحلیل محتوای کیفی با رویکرد ترکیبی است و توانسته ضوابط تفسیر متن در هر دو حوزه علوم اسلامی و اجتماعی را رعایت کند و به فهمی از آیات و فرازهای قرآنی برسد که در این دو حوزه علمی، دارای روایی است.

کلیدواژه‌ها: نظریه قرآنی کجروی، تفسیر شیعی قرآن، تحلیل محتوای کیفی (ترکیبی)، تبیین (تلفیقی)، بزه‌دیدگی، کجروی.

دانش مرتبط با بزه‌دیده، به معنای کلی زبان‌دیده از کجروی، عمر چندانی در علوم اجتماعی ندارد. چنان‌که تا اواخر دهه ۱۹۷۰، دو حوزه جرم‌شناسی و دستگاه جزایی، تقریباً به طور کامل، از بزه‌دیدگان غافل بوده‌اند (راک، ۲۰۰۲، ص ۱). انگاره غالب این بود که بزه‌دیده، صرفاً در نقطه وقوع کجروی قرار می‌گیرد. آماج منفعل کجروی است و نقشی در زمینه‌سازی آن ندارد. از این‌رو، دانش بزه‌دیده‌شناسی با این تلاش شکل گرفت که بزه‌دیدگی، با ارجاع به علل مرتبط با بزه‌دیده، تبیین شود (عبدالفتاح، ۱۹۹۱، ص ۲۸۹).

امروزه، بزه‌دیدگی «مسئله عمده جدیدترین معارف جرم‌شناختی» و بزه‌دیده‌شناسی، دانشی در حال رشد است، به‌ویژه اینکه از جرم‌شناسی، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، مردم‌شناسی، حقوق و علوم سیاسی بهره می‌گیرد. می‌تواند نظمی دوباره به مطالعات کجروی بدهد و خلأهای سیاست‌گذاری آن را پر کند. هرچند نوین‌یاد بودن آن، موجب مشکلات زیر شده که پژوهش را در هر علمی دشوار می‌کند: دیدگاه‌های واگرا، جوانی و انتقادهای متعدد نظریه‌ها، ابهام پیوندهاشان با تبیین‌های کجروی و ضعف مبانی، منابع، داده‌ها، روش‌شناسی و مطالعات میدانی (ویلسون، ۲۰۰۹، ص ۳۰۰؛ راک، ۲۰۰۲، ص ۱۱-۱۳؛ کیرین، ۱۳۸۲، ص ۲۶۲-۲۷۴؛ عبدالفتاح، ۱۹۹۱، ص ۱۱۲-۱۳۰، ۳۴۷-۳۴۹؛ هادسن، ۱۹۹۷، ص ۴۵۳).

نکات مزبور، بیانگر ضرورت نظریه‌پردازی در این عرصه‌اند و با ضرورت بومی‌سازی دانش و نظریه‌پردازی دینی، جمع می‌شوند. از سوی دیگر، آیات قرآن به شکل مؤثری، به بزه‌دیدگی و علل آن توجه دارند. به گونه‌ای که می‌توان تحلیل بزه‌دیده‌شناختی را محوری عمده در نظریه قرآنی کجروی شمرد. بررسی این تحلیل، قطعه‌ای از نظریه قرآن را آشکار می‌سازد. مکمل قطعه‌های دیگر آن (ر.ک: سلیمی، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۹، ۱۳۹۳ (الف، ب)، ۱۳۹۵، جمشیدیها و سلیمی، ۱۳۸۷؛ سلیمی و همکاران، ۱۳۸۸؛ محسنی و همکاران، ۱۳۹۱) و نوعی توان‌سنجی قرآن به‌عنوان منبع مطالعات اجتماعی است. همچنین، در شناخت تدبیرهای کنترلی نسبت‌پذیر به نظام کنترل اجتماعی اسلامی مؤثر است؛ زیرا در این نظام، راهکارها بر اساس فهم عوامل کجروی و بزه‌دیدگی و مکانیسم‌های تأثیر آنها تدوین می‌شوند. لذا، مسئله تحقیق، شناسایی تحلیل بزه‌دیده‌شناختی نسبت‌پذیر به قرآن است.

هدف‌ها، پرسش‌ها و روش تحقیق

با توجه به نکات ذکر شده، هدف‌های کلی تحقیق عبارتند از: فهم تحلیل قرآن از علل بزه‌دیدگی و پاسخ‌های آن، به پرسش‌های مرتبط علوم اجتماعی، ارائه شناخت‌های همخوان با فرهنگ جامعه اسلامی و توان‌سنجی گزاره‌های قرآنی، در ارائه الگویی برخوردار از معیارهای علوم اجتماعی. هدف جزئی آن، تحلیل محتوای کیفی قرآن و موضوع تحقیق، توصیف نگاه قرآن در تحلیل علل بزه‌دیدگی است.

پرسش اصلی تحقیق به شرح زیر است: الگوی نسبت‌پذیر به قرآن در تحلیل علل بزه‌دیدگی چیست؟ این پرسش، با لحاظ ابعاد مشاهده شده در تحلیل قرآن به سه پرسش فرعی تفکیک شده است:

۱. تحلیل قرآن از علل بزه‌دیدگی و ابعاد، سطوح و مکانیسم‌های تأثیر آنها چیست؟
۲. تحلیل قرآن از نقش بزه‌دیده در شکل‌گیری بزه‌دیدگی، ابعاد و مکانیسم‌های این تأثیر چیست؟
۳. تحلیل قرآن از روابط بین علل بزه‌دیدگی و الگوی قابل ارائه از این روابط چیست؟

روش تحقیق، تحلیل محتوای کیفی، رویکردش ترکیبی، سطح آن، توصیف و بازده آن، بیان معنای اطلاعات کیفی در قالب مضمون‌های پاسخگو به پرسش‌ها است. واحد سنجش، گزاره قرآنی یا برداشت‌های تفسیری معتبر، از فرازهای قرآنی است. مقوله‌بندی، موضوعی و ناظر به محتوای گزاره‌هاست. بافت تحلیل، مضمون‌های کلی ماندگار در مطالعات کجروی و بزه‌دیدگی و ماتریس تحلیل، متشکل از این مضمون‌ها است. پرسش‌ها و مقوله‌ها، بر اساس این ماتریس، تدوین و فرازهای برگزیده در قالب مقوله‌ها کدگذاری و بازچینی شده‌اند. داده‌ها، به شیوه کتابخانه‌ای و با پرسش‌نامه معکوس گردآوری شده‌اند.

فرازهای برگزیده با جست‌وجوی کلیدواژه‌های مقوله‌ها و نمونه‌گیری گلوله‌برفی، شناسایی شده‌اند. مراجعه به آرای مفسران، روایی این نمونه‌گیری را تأمین می‌کند؛ زیرا شالوده این آراء، توجه به ساختار معنایی کلی آیات و ارتباط ذاتی و قرینه بودن آنها در فهم یکدیگر است (معرفت، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۲۸۸-۳۰۰؛ مصباح، ۱۳۷۶، ص ۱۰-۱۱؛ رجبی، ۱۳۸۸، ص ۱۲۹). مراجعه به آنها، زمینه دسترسی به مجموعه اطمینان‌آوری از اطلاعات مرتبط (مخالف، مخصّص، مقید یا مکمل) است (کرپیندورف، ۲۰۰۴، ص ۹۹، ۱۱۲-۱۱۶ و ۳۱۹؛ وایت و مارش، ۲۰۰۶، ص ۳۶؛ فورمن و دمسکرودر، ۲۰۰۸، ص ۴۳؛ محسنی و سلیمی، ۱۳۹۱). در خلال جست‌وجو نیز ۲۰۶ آیه، گزینش و به برداشت‌های برگرفته از ۸۶ آیه، در قالب ۹۳ گزاره شاهد استناد شده است.

برای دستیابی به تفسیر معتبر، ابتدا برداشت‌هایی انتخاب شده‌اند که با کمترین مقدمات لفظی، معنایی، منطقی، تاریخی و ... از آیات فهم می‌شدند. برداشت‌ها بر منابع تفسیری، عرضه و آرای آنها، به‌عنوان آرای کدگذاران گرد آمده‌اند. ملاک‌های روایی آراء عبارتند از: اعتبار صاحبان‌شان، صراحت در بیان برداشت مورد نظر و فراوانی آرای همسو به حدی که یک رأی تفسیری، قابل اتکا شمرده شود. همچنین، ابتدا به تفسیرهای زیر مراجعه شده است: *التبیان* (طوسی)، *مجمع البیان* (طبرسی)، *روض الجنان و روح الجنان* (رازی)، *زبدة التفاسیر* (کاشانی)، *الاصافی* (فیض)، *المیزان* (طباطبائی)، *تفسیر نمونه* (مکارم شیرازی و همکاران)، *الفرقان* (صادقی)، *من وحی القرآن* (فضل‌الله) و *من هدی القرآن* (مدرسی). اگر آرای آنها برای تأیید کافی نبودند، منابع دیگر بررسی شده‌اند. طی این مسیر، برداشت‌ها را از نگاه علوم اسلامی معتبر می‌کند. در علوم اجتماعی، مجوز استنتاج معانی پنهان و معیار روایی تفسیر است (هولستی، ۱۹۶۹، ص ۵۹۸؛ برگ، ۲۰۰۱، ص ۲۴۲-۲۴۳).

چارچوب مفهومی

نکات آتی از عناصر ماندگار تبیین‌های بزه‌دیدگی و کجروی، علل خرد، میانه و کلان بزه‌دیدگی و پیوندهای آنها با این پدیده می‌گویند و خطوط کلی رویکرد بزه‌دیده‌شناختی را، به شکل مناسبی ترسیم می‌کنند. شالوده‌شناسایی، رویکرد متناظر در قرآن‌اند و در کنار گزاره‌های قرآنی، ابعاد این رویکرد را توضیح می‌دهند.

علل خرد، ویژگی‌های زیستی و روانی یا نگرش‌ها، گزینش‌ها و دارایی‌های فردی‌اند که واجدان آنها را بیش از دیگران، مستعد بزه‌دیدگی و احتمال یا فرصت‌های بزه‌دیدگی آنان را اضافه می‌کنند (ولهاثر و همکاران، ۲۰۰۹، ص ۱۴)؛ یا آثار جانبی آنها، برآورد هزینه و نفع کجروی را به سود انجام آن، تغییر می‌دهد. فرد را «عرضه‌کننده بی‌تمایل» فرصت کجروی می‌سازد (ویلسون، ۲۰۰۹، ص ۲۲۲؛ کارمن، ۲۰۰۷، ص ۴۴۵).

سن، یک عامل زیستی است. مثلاً، شرایط جسمی و ناتوانی کودکان، در دفاع از خود و انزوای اجتماعی سالمندان، آنان را مستعد بزه‌دیدگی نسبت به برخی کجروی‌ها می‌کند (لپز و فیلیزولا، ۱۳۷۹، ص ۳۶). آمیزه وضع زیستی و روانی افراد بسیار جوان، عامل خطرجویی یا ناآگاهی آنان از خطر است (ویلسون، ۲۰۰۹، ص ۳۰۸). این امر، آنها را مستعد بزه‌دیدگی از آزار جنسی یا قتل می‌کند. جنس، دیگر عامل زیستی و مثلاً، ویژگی‌های جنسی زنانگی و جنسیت، بستری برای وقوع خشونت‌های بر ضد زنان است (لپز و فیلیزولا، ۱۳۷۹، ص ۴۹). در بیان علل روانی بزه‌دیدگی، از جمله گفته‌اند:

– افراد دچار نقص یا اختلال ذهنی، از آنجایی که توان تشخیص تهدیدها را ندارند، به مخمصه می‌افتند.

– افراد افسرده، دل شکسته و آزمند در واکنش به پیوند از دست رفته، در طلب دوستی یا طمع‌ورزی، در وضعیت‌هایی قرار می‌گیرند که توان صیانت نفس، یا واکنش مناسب در برابر نشانه‌های خطر را ضعیف می‌کند (ویلسون، ۲۰۰۹، ص ۳۰۸).

– شکنندگی، ناتوانی از مقاومت در برابر خواسته‌ها و فشارها، آمادگی تن دادن به آنها و زمینه‌آسیب‌پذیری از آنهاست (وئدین‌بُس، ۲۰۱۵، ص ۱۰۵۴؛ اریکسون و همکاران، ۲۰۰۰).

عزت نفس پایین، حاصل پایگاه فرودست، دوری‌ها و واکنش‌های مرتبط با آن و پیشینه بزه‌دیدگی جنسی در زنان و کودکان است. با ایجاد این حس، که شرایط حاصل تقدیر است، فرد را شکننده و مستعد بزه‌دیدگی می‌کند. عزت نفس بالا نیز حاصل ارزیابی دستاوردها، توانایی‌ها و ارزش‌ها و زمینه خصایصی چون خودشیفتگی است که زمینه‌ساز آسیب‌زدن به دیگران می‌شود (ژانگ، ۲۰۰۳، ص ۱۰۰، ۱۰۳؛ وئدین‌بُس، ۲۰۱۵، ص ۶۸۶، ۹۵۵؛ ولهاثر و دیگران، ۲۰۰۹، ص ۴۵، ۸۳؛ پتریک، ۲۰۱۵، ص ۱۵۶-۱۵۷).

علل میان‌برد از سنخ کنش‌های متقابل کجرو و آماج کجروی‌اند که به ایجاد انگیزه یا فرصت بزه‌دیدگی، یا تسهیل وقوع آن می‌انجامند. کنش‌هایی اعم از فعل یا ترک فعل، که با یا بدون قصد و آگاهی انجام می‌شوند. مثلاً، تسهیل، مشارکت، مساعدت کنش‌های قاصدانه یا آگاهانه‌اند و در قتل از سر ترحم و کجروی‌های جنسی،

رضایت‌آمیز دیده می‌شوند. وسوسه، پیش‌قدمی و ترغیب، کنش‌های قاصدانه یا آگاهانه‌ای چون اغوا، ترغیب، تشویق، تحریک، جلب توجه یا جذب کردن، به دام انداختن یا القای ایده کجروی‌اند.

بی‌پروایی کنشی قاصدانه ولی نستجیده، افراطی یا شتاب‌زده است که بیانگر آماج، برحسب روحیات، دانسته‌ها و تفسیرش در موقعیت کجروی است و آمادگی کجرو بالقوه را فعلیت می‌بخشد. بی‌حفاظی، کنشی بدون (نیاز به) قصد یا آگاهی و بیانگر موقعیت‌هایی چون تنها بودن و مراقب نداشتن خانه است و بی‌مبالاتی، کنش از سر غفلت، بی‌دقتی یا بی‌توجهی آماج است (سیجیل، ۲۰۱۱، ص ۸۰؛ عبدالفتاح، ۱۹۹۱، ص ۲۹۰-۲۹۳، ۲۹۸-۲۹۹؛ گیدنز، ۱۳۸۶، ص ۱۵۱، ۳۰۴-۳۰۵؛ اسپارکس، ۱۹۸۲، ص ۲۸؛ آبراهامسن، ۱۳۷۱، ص ۲۲۵).

عوامل زیر نیز در تبیین‌های میان‌برد کجروی مطرح‌اند. چنان‌که در تحلیل قرآنی می‌آید، می‌توانند میانجی تأثیر برخی علل کلان باشند:

برچسب‌زنی، تعریف فرد برحسب مشخصه‌های کنشی خاص است که تأثیر مهمی بر دوری‌ها و واکنش‌های نسبت به او و نگرش‌ها و کنش‌هایش دارد (وِندِن‌بُس، ۲۰۱۵، ص ۵۸۳؛ فورسیث و کُپس، ۲۰۱۴، ج ۱، ص ۳۹۶). در توضیح نقش برچسب‌زنی در بزه‌دیدگی می‌گویند: صاحبان قدرت برای مقابله با افراد یا گروه‌هایی که تهدیدی برای ایشانند، یا خنثی‌سازی دوری‌های منفی دربارهٔ این مقابله، به آنها برچسب کجرو می‌زنند (بکر، ۱۹۶۳، ص ۳۳-۳۴؛ سیجیل، ۲۰۱۱، ص ۱۴ و ۲۵۱).

دوراهی اجتماعی، موقعیتی است که علائق و منافع فردی و جمعی را متضاد با یکدیگر و افراد را دچار انگیزش‌های متعارض می‌سازد (جوادی‌یگانه و هاشمی، ۱۳۸۴، ص ۱۴۵-۱۵۴). هم‌نوایی، منطبق شدن آراء، عقاید یا کنش‌های فرد، با آراء، عقاید، کنش‌ها و انتظارات دیگران، یا هنجارهای جامعه، گروه یا موقعیت است که می‌تواند در شکل‌منابت (تن دادن ظاهری و موقت) یا تغییر نگرش باشد (وِندِن‌بُس، ۲۰۱۵، ص ۲۳۳).

فشار هم‌نوایی، فشار جامعه یا گروه است که در بیرون یا ذهن فرد، برای تغییر در نگرش یا کنش و تحقق انتظارات برخاسته از نقش و مسئولیتش بر او، وارد می‌شود (روشه، ۱۳۷۶، ص ۱۷۵-۱۷۷).

خنثی‌سازی، توجیه کجروی یا آسیب‌رسانی با ظاهر ریشه‌دار در ارزش‌های متعارف است که تأثیر ارزش‌های معارض را می‌کاهد و به فرد مجال می‌دهد، ضمن انجام یا استمرار کنش، از مجازات یا فشار هم‌نوایی برهد (فورسیث و کُپس، ۲۰۱۴، ج ۲، ص ۴۶۴-۴۶۵).

علل کلان، شرایطی ساختاری و اجتماعی‌اند که گروه‌ها و جمعیت‌ها را آماج بزه‌دیدگی یا تکرار آن می‌کنند. نظریه‌های ساختی، آنها را نیروهای اجتماعی یا فرهنگی، برخاسته از ساختارها می‌دانند. نظریه‌های پاره‌فرهنگی، آنها را، مؤلفه‌های فرهنگی قطعه‌های متفاوت جامعه می‌بینند و نظریه‌های تضاد، آنها را در مناسبات قدرت و در

تعارض‌ها و ستیزهای دو قطعه دارا و فاقد قدرت می‌جویند (واکلیت، ۲۰۰۷، ص ۳۷ و ۴۴-۵۴؛ ویلسون، ۲۰۰۹، ص ۶۲ و ۶۳). شماری از علل کلان مهم عبارتند از:

فرصت بزه‌دیدگی، حاصل پیوند عاملیت و ساختار و دو مفهوم سبک زندگی و فعالیت روزمره است. بعضی تبیین‌ها بر آن هستند که برخی سبک‌های زندگی، با افزایش تماس با مجرمان برانگیخته و بی‌حفاظ ماندن در برابرشان، فرصت بزه‌دیدگی را ایجاد می‌کنند. مثلاً، دمدست یا بی‌حفاظ بودن آماج‌های خشونت خانگی، تکرار این کجروی‌ها را به گزینش عقلانی مرتکبان تبدیل می‌کند.

همچنین، برخی ویژگی‌های جمعیتی و شغلی و فعالیت‌ها و پایگاه‌های اجتماعی، عامل تماس بی‌حفاظ و مستمر کجروان و بزه‌دیدگان بالقوه‌اند و احتمال بزه‌دیدگی را می‌افزایند. برای مثال، در فعالیت‌های افراد و طبقات کم‌درآمد، حفاظ‌های مناسب، کمتر و احتمال در معرض یا آسیب‌پذیری آنها بیشتر است (فورسیث و کُپس، ۲۰۱۴، ج ۲، ص ۶۰۵-۶۰۷؛ فلسون، ۲۰۱۴، ص ۱۱۹-۱۲۵؛ فارل و همکاران، ۱۳۸۵، ص ۱۴۶-۱۵۲؛ ویلسون، ۲۰۰۹، ص ۱۲۴ و ۱۵۸-۱۵۹؛ کترین، ۱۳۸۲، ص ۲۷۹-۲۸۸).

زیست‌بوم اجتماعی، یا ترکیب فضای زیستی، جغرافیایی، مکانی و اجتماعی اجتماع‌های خاص، از جمله ذیل دو مفهوم زیر مطرح می‌شود:

نابرخورداری ساختاری، بیانگر مؤلفه کلی فقدان منابع و ویژگی‌هایی چون شرایط نامساعد معیشتی، در دسترس نبودن منابع و فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی، محرومیت، کمبود نزولات آسمانی که این عناصر، ارزش‌ها، نگرش‌ها و کنش‌های ساکنان زیست‌بوم را با خود سازگار می‌کنند. این مؤلفه‌ها، در قالب پاره‌فرهنگ یا سبک زندگی، از نسلی به نسلی، منتقل می‌شوند و بدون لحاظ علل قومی، نژادی یا منطقه‌ای، پیش‌بینی پایدار و قوی برای کجروی و بزه‌دیدگی هستند (المر و همکاران، ۲۰۱۲؛ ص ۷۹۹-۸۰۲؛ اشتفن میر و هیینی، ۲۰۰۰، ص ۴۰۶-۴۱۲).

محل کجرو، ویژگی آن تراکم و ناپایداری جمعیت، فقر، بی‌سازمانی اجتماعی، وجود پاره‌فرهنگ‌های خشونت، میزان بالای کجروی، شمار بالای افراد بی‌اخلاق و کجرو و میزان بالای خطر تماس با آنهاست. عوامل زیر در پیوند با آن مطرح هستند: میزان حضور در آنها و آثار جامعه‌پذیری و روانی این حضور که مثلاً، بی‌خانمان‌ها، معتادان و سالخورده‌گان فقیر را مأیوس، بی‌روحیه و به آماج‌هایی سهل‌الوصول بدل می‌کند (فارل و همکاران، ۱۳۸۵، ص ۱۵۲؛ سیجل، ۲۰۱۱، ص ۸۲ و ۸۳؛ گیدنز، ۱۳۸۶، ص ۳۲۷).

افزون بر این سه مفهوم، پاره‌فرهنگ خشونت از بُعد پاره‌فرهنگی زیست‌بوم و پاره‌فرهنگ‌های جوانان سیاه‌پوست و مذکر در قشرهای فرودست پایین شهر می‌گوید که در موقعیت‌های بسیاری، از کاربرد خشونت حمایت می‌کنند. آن را واکنشی مثبت و مردانه می‌دانند و عضویت در آنها یا سکونت در محل حضورشان، زمینه بزه‌دیدگی از کجروی‌های خشن، تکرار آن و میزان بالای آن است (ویلسون، ۲۰۰۹، ص ۲۶۷ و ۲۶۸). تبیین‌های تضادی نیز

بزه‌دیدگی را بازتاب ساختارها و مناسبات اقتصادی و قدرت در اقلیت‌های فاقد قدرت دانسته، می‌گوید: فشارهای وارد بر آنها، در روابط بین اعضا انعکاس می‌یابد و به انحطاط مناسبات، بی‌سازمانی اجتماعی، آسیب زدن به یکدیگر، از دست رفتن اعتماد به نفس افراد و شکل‌گیری نوعی استعداد بزه‌دیدگی در آنها می‌انجامد. مثلاً، کشتن نوزادان دختر، قتل ناشی از جهیزیه و آتش زدن زنان در هند را علائم مرضی تبعیض اجتماعی ساختاری ضد زنان و تلقی فرودستی آنان و ساختارهای اقتصادی را عامل آن می‌دانند (واکلیت، ۲۰۰۷، ص ۳۷-۳۸ و ۴۶-۴۷؛ ابیت و هینز، ۱۳۹۰، ص ۳۲۴-۳۲۷).

مشروعیت فرهنگی، نوعی تلقی پاره‌فرهنگ‌های مردسالار از بزه‌دیدگی زنان، از تجاوز و پرخاشگری جنسی است که آن را نادیده می‌گیرند. از آسیب‌دیده، حمایت و متجاوز را سرزنش نمی‌کنند و این‌گونه به آن مشروعیت می‌دهند. زنان این پاره‌فرهنگ‌ها خود را آماج بالقوه آن می‌بینند. در نوعی فرایند تنزل روانی اجتماعی قرار می‌گیرند. در نهایت، به این نقش تن داده، یا با آن جامعه‌پذیر می‌شوند (عبدالفتاح، ۱۹۹۱، ص ۹۸؛ صدیق سروستانی، ۱۳۸۳، ص ۱۸۲؛ ابیت و هینز، ۱۳۹۰، ص ۲۷۳؛ مالجو، ۱۳۸۸).

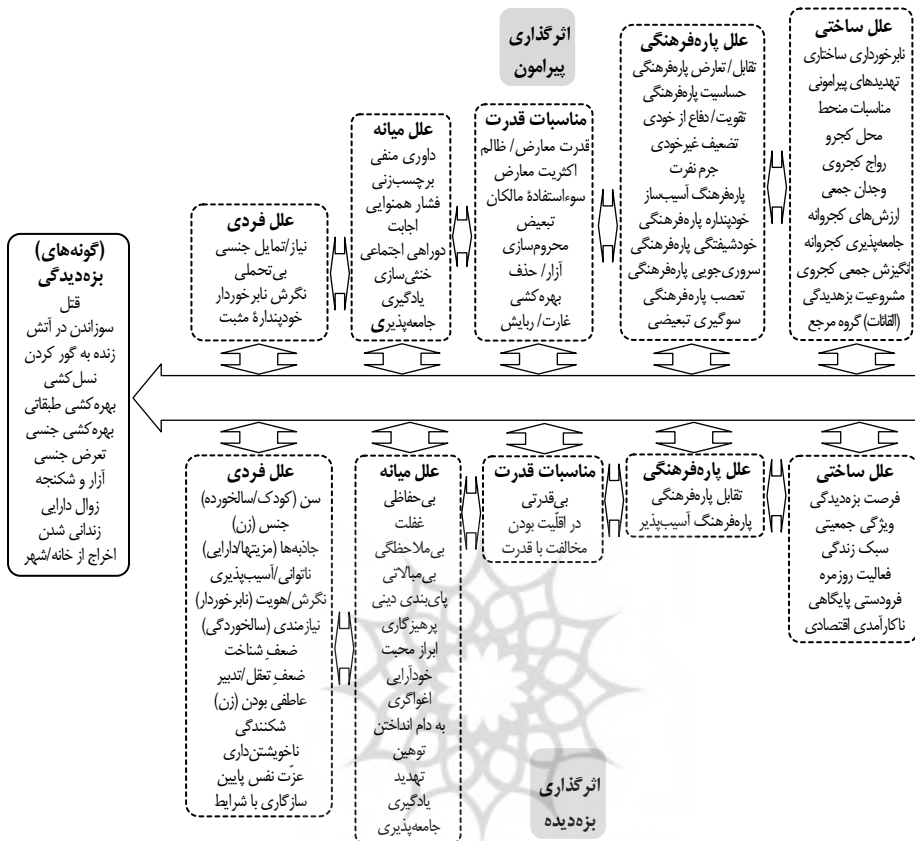
جرم نفرت، ناظر به روابط بین گروه‌ها، یا پاره‌فرهنگ‌های دارای علائق و منافع متعارض، به‌ویژه، صاحبان و فاقدان قدرت و ثروت و بیانگر کجروی‌ها و بزه‌دیدگی‌های متأثر از حساسیت‌ها و پیش‌داوری‌های دینی، نژادی، قومی، طبقاتی یا جنسیتی است و از آن می‌گوید که افراد، کنش‌ها، افکار، ایده‌ها و حتی اعضای گروه خود را خودی و درست و آنچه را با پاره‌فرهنگ‌های دیگر پیوند دارد، بیگانه، ناروا یا نامطلوب می‌دانند و در برابر آنها واکنش نشان می‌دهند (ویلسون، ۲۰۰۹، ص ۱۰۵؛ سیجل، ۲۰۱۱، ص ۳۵۹-۳۶۱؛ فارل و همکاران، ۱۳۸۵، ص ۱۵۰).

کجروی‌های صاحبان قدرت و ثروت، کنش‌هایی است که در راستای تأمین منافع آنها، قوانین یا حقوق افراد و گروه‌ها را نقض می‌کنند. آنها را آماج زیان‌ها، آلام، محرومیت‌ها یا بهره‌کشی می‌سازند. هم‌زمان، آسیب‌ها را تصدیق نمی‌کنند. یا وارد آوردن آنها را حق خود می‌دانند. آسیب‌دیدگان، خود سرزنش می‌شوند و به سادگی، آماج تکرار بزه‌دیدگی‌اند (واکلیت، ۲۰۰۷، ص ۳۹ و ۴۰).

دیدگاه قرآن

در اینجا، دیدگاه قرآن در قالب مضمون‌هایی ارائه شده که محتوایشان، تحلیل‌های بزه‌دیده‌شناختی در فرازهای قرآنی است و در پرتو مبانی فراتجربی آموزه‌های اسلامی، که وجه تمیز آرای اسلامی از سنت‌های علوم اجتماعی‌اند، درک می‌شوند. هر مضمون به سه گزاره شاهده مستند شده که از آرای تفسیری معتبر به دست آمده‌اند. عناصر تحلیل قرآن را در قالب الگوی ترسیم شده در نمودار ۱، پیوند می‌زنند.

نمودار ۱. الگوی بزهدیده‌شناختی در تحلیل قرآن

نقش آفرینی بزهدیده

گزاره‌های جدول ۱، بیانگر این نکته در نگاه قرآن هستند که افراد یا گروه‌هایی که عرفاً قربانی کجروی‌اند، در بزهدیدگی خود سهم دارند.

جدول ۱

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۱	ال عمران: ۱۶۵	... چون آسیبی ... رسد ... گوید این از کجاست؟ بگو آن از سوی خود شماسست	در واقعهٔ شکست در احد، خداوند، مسلمانان را عامل زیان دیدن‌شان می‌داند.
۲	یوسف: ۲۹-۲۵	... بر آستان در، آقایش [زلیخا] را یافتند. گفت جزای آنکه به خانواده‌ات قصد بد کرده، چیست؟ ... * * * * * پس چون دید پیراهن او از پشت دریده، گفت همانا این از نیرنگ شما زنان است ... * * * * * تو از خطاکاران بوده‌ای.	برخلاف ادعای زن و این فهم عرفی که، در کجروی جنسی، او منفعل و قربانی است، نشانه‌ها تقصیر وی را نشان دادند.
۳	بقره: ۱۹۵	... خود را به دست خویش به هلاک می‌فکنید ...	خداوند، برخی اعمال مؤمنان را زمینه‌ساز خسارت دیدن آنان می‌داند.

علل بزه‌دیدگی

علل فردی

علل زیستی

فرازهای قرآنی متعددی، بیانگر این نکته‌اند که برخی ویژگی‌های زیستی، افراد را به آماج انواعی از کنش‌های کجروانه، بدل می‌کنند. گزاره‌های دو جداول ۲ و ۳، به ترتیب، ناظر به تأثیر سن و جنس بوده، و هم‌زمان، از پیوند آنها با برخی عوامل اجتماعی می‌گویند.

جدول ۲

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۴	انعام: ۱۳۷	... برای بسیاری مشرکان، شریکانشان، قتل فرزندانشان را آراستند ...	کودکان در اثر رسوم قبایل مشرک، آماج قربانی شدن بودند.
۵	نساء: ۶	... یتیمان ... اموالشان را ... به اسراف و شتاب [از بیم] بزرگ شدن شان، مخورید ...	کم‌سنی و ناتوانی کودکان یتیم، اموالشان را آماج تعدی مالی سرپرست‌ها می‌کند.
۶	اسراء: ۲۳	... اگر یکی یا هر دو آنها، در کنار ت به سالخوردگی رسیدند، به آنها «آف» مگو و پرخاش نکن ...	شرایط و نیازهای والدین سالخورده، آنها را آماج آسیب‌دیدگی از کم‌تحملی فرزندان می‌کند.

جدول ۳

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۷	تکویر: ۹۸	و آنگاه که از دختر زنده به گور شده پرسند * به کدام گناه کشته شد	ناکارآمدی دختران در تولید درآمد، آسیب‌پذیری از حملات همسایگان و بیم اسارت و تعدی بدان‌ها، زمینه زنده به گور شدن نوزادان و کودکان دختر در قبایل مشرک بود.
۸	نساء: ۱۲۷	... دختران یتیم که آنچه را برایشان مقرر شده بدیشان نمی‌دهید و می‌خواهید آنها را به زنی بگیری ...	شرایط فردی و اجتماعی دختران یتیم، آنان را آماج تعدی مالی و تمایلات جنسی سرپرستان شان می‌ساخت.
۹	احزاب: ۵۹	پیامبر! به زنان و دخترانت و زنان مؤمنان بگو چادرهاشان را بر خود فروپوشند، این نزدیک‌تر است بدان که شناخته شوند و آزار نبینند ...	جاذبه جنسی در کنار ناپوشیدگی، زنان را آماج کجروی جنسی می‌سازد.

علل روانی

گزاره‌های جدول ۴، از نقش عواملی چون عاطفی بودن زنان، شکنندگی، خودپنداره منفی یا عزت نفس پایین و همچنین، پیوند آنها با دو ویژگی سن (جوانی) و جنس می‌گویند.

جدول ۴

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۱۰	ممتحنه: ۱۰	ای کسانی که ایمان آورده‌اید، چون زنان مؤمن ... سوی تان آیند ... آنان را نزد کافران بازنگردانید ...	ضعف نیروی بدنی، نرم‌دلی و منزلت پایین در جامعه جاهلی، سبب شکنندگی زنان در برابر فشارهای (شوهر و محیط برای) تغییر آیین بود.
۱۱	نور: ۳۳	.. کنیزان جوان خود را اگر می‌خواهند پاک باشند ... به زنا مدارید ... که خداوند پس از اکراه شدن شان، آموزنده و مهربان است	ضعف نیروی بدنی، نداشتن قدرت دفاع، (جامعه‌پذیری در) پایگاه فرودست، زمینه عزت نفس پایین، شکنندگی و حساسیت اندک کنیزان به تعدی جنسی مالکان و بزه‌دیدگی از آن بود.
۱۲	نساء: ۲۵	... کنیزان مؤمن ... چون در احسان شدند، اگر زشتی‌ای کردند ... بر آنها نیمی از کیفر زنان آزاد است ...	

گزاره‌های جدول ۵، از عزت نفس بالا و کاذب، پیوندش با خودشیفتگی فردی و قومی و نقش آن در برخی بزه‌دیدگی‌ها حکایت دارند.

جدول ۵

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۱۳	آل عمران: ۷۵	و از اهل کتاب ... کسانی‌اند که چون بر دیناری امین‌شان کنی ... بازنگردانند ... چون گویند در [کار] بی‌کتاب‌ها بر ما منعی نیست ...	(برخی) یهودیان، با پندار برتری و سوگیری‌های نژادی و تبعیض آمیز ناشی از آن، نقض حقوق مالی غیریهودیان را روا می‌دیدند.
۱۴	مؤمنون: ۴۷	پس گفتند آیا به دو بشر مانند خود، ایمان آریم؛ حال آنکه قوم‌شان بردگان مایند؟!	دارایی‌ها و توانایی‌های اطرافیان فرعون، زمینه تلقی برتری بر بنی‌اسرائیل، مخالفت‌شان با موسی و توطئه قتل او بود.
۱۵	بقره: ۸۷	آیا هر گاه پیامبری چیزی ... آورد ... کبر ورزیدید؟ پس گروهی را دروغگو شمرده و گروهی را می‌کشتید؟	پندار برتری یهود و خودشیفتگی ناشی از آن، زمینه اقدام بنی‌اسرائیل به تکذیب و کشتن پیامبران بود.

گزاره‌های جدول ۶، به ضعف شناخت و تدبیر در سال‌خوردگی اشاره دارند. مثلاً، در کنار گزاره شماره ۶ در جدول ۲، نشان می‌دهند که این ویژگی‌ها زمینه‌ساز برخوردهای ناروای فرزندان و آسیب‌دیدگی والدین سالخورده از آن هستند.

جدول ۶

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۱۶	یس: ۶۸	و هر که را عمر دراز دهیم، در آفرینش، نگون سارش کنیم ...	یک ویژگی سالخوردگی، ضعف عمومی قوا، فراموشی دانسته‌ها و تجربه‌ها، زوال مهارت‌ها و شبیه شدن عواطف، خلق‌وخو و تدابیر به دوره کودکی است.
۱۷	نحل: ۷۰	از شما کسانی‌اند که به پست‌ترین دوره عمر بازگردانده می‌شوند، چنان که پس از دانستن، چیزی نمی‌دانند.	یک ویژگی سالخوردگی، فراموشی دانسته‌ها و تجربه‌ها و زوال مهارت‌ها و خبری‌ها است.
۱۸	حج: ۵		

گزاره‌های جدول ۷، دو عامل را زمینه بزه‌دیدگی از برخی کجروی‌ها می‌دانند: نبود رشد عقلی در کودکان و سَفَه (کم‌خردی) که بیانگر کم‌عقلی، نبود رشد فکری و توان تمیز نفع و زیان است (مصطفوی، ۱۳۶۰، ج ۵، ص ۱۴۶-۱۴۷؛ مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۷۴، ج ۳، ص ۳۶۷).

جدول ۷

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۱۹	نساء: ۶	و یتیمان را بیازمایید ... اگر از آنان رشدی دیدید، اموالشان را بدیشان بدهید ...	رشد عقلی نداشتن کودکان یتیم، زمینه بی‌حفاظی و وسوسه‌انگیزی اموالشان و آماج سوءاستفاده مالی شدن آنهاست.
۲۰	انعام: ۱۵۲	به مال یتیم، جز به بهترین وجه، نزدیک نشوید؛ تا به رشد خود برسند ...	
۲۱	اسراء: ۳۴		
۲۲	بقره: ۲۸۲	... چون به هم، دینی پیدا کردید ... بنویسید ... و اگر ... کم‌خرد ... است، ولیش ... املا کند و دو شاهد ... گیرید ... این ... نزدیک‌تر است که تردید نکنید ...	نداشتن رشد عقلی، زمینه آسیب‌پذیری فرد در معاملات مالی و آماج سوءاستفاده مالی شدن اوست.
۲۳	نساء: ۵	و اموال‌تان را به کم‌خردان مدهید ...	

نگرش‌ها، گزینه‌ها و دارایی‌های آماج‌ها

گزاره‌های جدول ۸، ویژگی‌های فردی دیگری، چون گزینش‌ها، کنش‌ها و برخورداری‌های آماج‌ها را زمینه بزه‌دیدگی آنها می‌دانند.

جدول ۸

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۲۴	آل عمران: ۱۶۵	.. چون آسیبی ... رسد ... گویند این از کجاست؟ بگو آن از سوی خود شماست	ترجیح جمع‌آوری غنایم بر امتثال فرمان پیامبر ﷺ عامل شکست و زیان‌های مسلمانان در جنگ احد بود.
۲۵	یوسف: ۹۸	... گفتند همانا یوسف و برادرش از ما که گروهی قوی هستیم، محبوب‌ترند ... * یوسف را بکشید؛ یا ... به سرزمینی اندازید؛ تا توجه پدر، معطوف تان شود ...	ویژگی‌ها، برتری‌ها و محبوبیت یوسف ﷺ زمینه شد برادرانش بیندارند با حذف او، جایگاه مناسب‌شان را باز می‌یابند.
۲۶	کهف: ۷۹	اما کشتی برای بینوایانی بود ... قصد خرابش کردم. چون ... شاهی ... همه کشتی‌ها را به ستم می‌گرفت	دارایی‌های اعضای جوامع، آماج تعدی حاکمان ستم‌گر بود.

علل میان‌برد

کنش‌های متقابل کجرو و آماج بزه‌دیدگی

گزاره‌های آتی، بیانگر تأثیر کنش‌های متقابل کجروان و آماج‌ها، ایجاد انگیزه یا فرصت کجروی یا تسهیل بزه‌دیدگی‌اند و الگوهایی متناظر با تبیین‌های میان‌برد بزه‌دیدگی را ترسیم می‌کنند. در کنار راهکارهای مقابله، پیشگیری بزه‌دیده‌محور را به یک نوآوری نظام کنترل اجتماعی اسلامی بدل می‌کند (جمشیدیها و سلیمی، ۱۳۸۷، ص ۶۷-۷۶). گزاره‌های جدول ۹، از نقش کنش‌های قاصدانه آماج یا بزه‌دیده عرفی می‌گویند.

جدول ۹

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۲۷	یوسف: ۲۳	و آن زن که او در خانه‌اش بود، از او کام خواست. و درها را محکم بست و گفت از آن توام ...	همسر عزیز مصر، ترفندهایی را، از ابراز محبت گرفته تا خودآرایی، تحریک و به دام انداختن او در خلوتگاهش، به کار بست تا از یوسف ﷺ کام جوید.
۲۸	یوسف: ۳۳	گفت پروردگارا، ... اگر نیرنگ آن [زن] آن را از من نگردانی، سوی ایشان گرایم و از نادانان شوم.	یوسف ﷺ توانش را برای مقاومت در برابر درخواست‌ها، اغواگری‌ها، تحریک‌ها، زمینه‌سازی‌ها و تهدیدهای زنان بزرگان مصر، کافی نمی‌دید و به خدا پناه می‌برد.
۲۹	انعام: ۱۰۸	و آنها را که به جای خدا می‌خوانند، دشنام مدهید که خدا را، از سر دشمنی و بی‌دانشی، دشنام دهند ...	نفرت برخی مسلمانان از معبودهای مشرکان و توهین کردن به آنان، معبود خودشان را آماج توهین می‌کرد.

گزاره‌های جدول ۱۰، «فعل»ها و «ترک‌فعل»های قاصدانه و از سر پابندی دینی را زمینه بزه‌دیدگی مؤمنان در جوامع یا موقعیت‌های تحت حاکمیت قدرت‌ها و هنجارهای مخالف می‌دانند.

جدول ۱۰

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۳۰	یوسف: ۳۲	... از او کام خواستم ... و اگر آنچه را فرمانش می‌دهم نکند، قطعاً زندانی و از خوارشدگان خواهد شد.	پرهیز یوسف ﷺ و پایداری بر آن، او را آماج انتقام‌جویی همسر عزیز مصر کرد.
۳۱	اعراف: ۱۲۷	و سران قوم فرعون گفتند: موسی و قومش را و می‌نهی تا در سرزمین فساد کنند ...؟! گفت به زودی پسرانشان را می‌کشیم و زنانشان را زنده می‌داریم ...	پابندی موسی ﷺ و پیروانش به آموزه‌های دینی، آنها را آماج بهره‌کشی، بردگی و قتل در حکومت فرعون کرد.
۳۲	شعرا: ۱۱۶	گفتند: ای نوح، اگر دست برنرداری قطعاً از سنگسارشدگان خواهی بود.	دعوت دینی نوح ﷺ، او را آماج برخوردهای قهرآمیز اکثریت مخالف کرد.

گزاره‌های جدول ۱۱، برخی کنش‌های بی‌نیاز به قصد یا آگاهی و همراه با بی‌حفاظی، غفلت، بی‌دقتی، بی‌ملاحظگی یا بی‌مبالاتی را زمینه بزه‌دیدگی می‌دانند.

جدول ۱۱

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۳۳	نساء: ۱۰۲	... کافران دوست دارند از جنگ‌افزارها و ساز و برگ خود غافل شوید، تا به یکباره بر شما یورش آرند ...	بهره نجستن از سلاح و تجهیزات در موقعیت حمله، عامل ایجاد انگیزه و فرصت برای حمله دشمن است.
۳۴	احزاب: ۳۳-۳۲	... نرم سخن مگویید که آنکه در دل، بیماری‌ای دارد، طمع کند ... * * * و به شیوه جاهلیت نخستین، خودنمایی نکنید ...	جاذبه جنسی در کنار کنش‌های برانگیزاننده، زنان را آماج کجروی جنسی می‌سازد.
۳۵	احزاب: ۵۳	... چون از آن [زنان] کالایی خواستید، از پس پرده‌ای ... بخواهید. این برای دل‌های شما و دل‌های آنان پاکیزه‌تر است ...	تماس‌های بدون حفاظ، زمینه برانگیختن کنش‌های غریزی زنان و مردان است.

برچسب‌زنی

گزاره‌های جدول ۱۲، بیانگر این است که داورهای منفی یا برچسب‌هایی که جامعه وارد می‌آورد، از جمله عوامل بزه‌دیدگی برخی افراد و گروه‌هاست.

جدول ۱۲

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۳۶	اعراف: ۶۰	سران قومش گفتند همانا ما تو را در گمراهی آشکاری می‌بینیم.	سران قوم برای زمینه‌سازی مقابله با نوح ^ع او را گمراه قلمداد می‌کردند.
۳۷	مؤمنون: ۲۵-۲۴	سران قومش ... گفتند ... می‌خواهد ... برتری جوید ... * * * نیست جز مردی که دچار دیوانگی است ...	سران قوم برای زمینه‌سازی مقابله با نوح ^ع به قدرت‌طلبی و دیوانگی متهمش کردند.
۳۸	اعراف: ۱۲۷	و سران قوم فرعون گفتند: موسی و قومش را می‌نهی تا در سرزمین فساد کنند ...؟ گفت: به‌زودی پسرانشان را می‌کشیم و زنانشان را زنده می‌داریم ...	سران قوم، موسی ^ع و پیروانش را به فساد متهم کردند تا فرعون را به سرکوبشان وادارند.

فشار همنوایی

گزاره‌های جدول ۱۳، فشار یا نفوذ جامعه، اکثریت یا گروه، فشارهای درونی آماج‌ها یا همراهی‌شان با آن را زمینه بزه‌دیدگی برخی افراد یا گروه‌ها می‌دانند.

جدول ۱۳

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۳۹	نحل: ۵۹-۵۸	و چون یکی‌شان را به دختر مزده دهند، چهره‌اش تیره شود ... * * * از مردم، روی پوشاند. با خواری، نگاهش دارد یا در خاک، نهانش کند؟ ...	قبایل مشرک عرب، دختران را مایه خواری می‌دیدند. و اعضایشان برای کشتن نوزادان و کودکان دختر، تحت فشارهای بیرونی و درونی شدیدی بودند.
۴۰	نساء: ۹۸	جز آن ضعیف‌شدگان از مردان و زنان و کودکان که چاره نتوانند و راهی نیابند.	مردان، زنان و کودکان مسلمان مکه برای ترک اسلام و همراهی با اکثریت برخوردار و کافر و مشرک، آماج آزارهای روانی، مالی، جسمی بودند.
۴۱	یونس: ۸۳	... جز فرزندان از قوم موسی، کسی بدو ایمان نیاورد؛ از بیم آنکه فرعون و سران‌شان ایشان را بیازارند ...	بنی‌اسرائیل برای پیروی نکردن از موسی ^ع آماج فشارها و آزارهای حکومت فرعون و سران آن بودند.

گزاره‌های جدول ۱۴، نقش جامعه‌پذیری و برخی گونه‌های یادگیری را در زمینه‌سازی بزه‌دیدگی برخی افراد یا گروه‌ها نشان می‌دهند.

جدول ۱۴

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۴۲	نساء: ۲۵	... کنیزان مؤمن ... چون در احسان شدند، اگر زشتی‌ای کردند ... بر آنها نمی‌از کیفر زنان آزاد است ...	مشاهده و الگوگیری، زمینه ملکه شدن ناخویش‌داری، عادی دیدن کجروی جنسی و تن دادن کنیزان به اینگونه سوءاستفاده‌های مالکان شان بود.
۴۳	انعام: ۱۳۷	.. برای بسیاری مشرکان، شریکانشان، قتل فرزندان شان را آراستند ...	قبایل مشرک عرب در اثر (درونی کردن) القانات کاهنان و متولیان بتکده‌ها، قربانی کردن فرزندان را برای بت‌ها پسندیده می‌دیدند.
۴۴	عنکبوت: ۳۳-۳۹	با مردها آمیخته ... در محافظان پلیدی می‌کنید؟ ... * * * * * تقویت و به عادت جمعی بدل و مهمانان پیامبر را هم آماج خود کوتاه شد ...	مشاهده، الگوگیری و رواج کجروی جنسی در قوم لوط، آن را تقویت و به عادت جمعی بدل و مهمانان پیامبر را هم آماج خود کرد.

دوراهی اجتماعی

گزاره‌های جدول ۱۵، از موقعیت‌هایی از تعارض علائق فردی و جمعی می‌گویند که با انگیزش‌های متعارض، زمینه بزه‌دیدگی افراد یا گروه‌ها می‌شوند.

جدول ۱۵

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۴۵	نحل: ۵۹-۵۸	و چون یکی‌شان را به دختر، مژده دهند ... * * * * * از مردم، روی پوشاند. با خواری نگاهش دارد یا در خاک نهانش کند؟ ...	قبایل مشرک، دختران را مایه خواری می‌دیدند. و این، افراد را بر سر دوراهی کشتن یا با خواری نکه‌داشتن آنها قرار می‌داد.
۴۶	یوسف: ۳۳	گفت پروردگارا، زندان برایم محبوب‌تر است از آنچه بدان می‌خوانندم ...	یوسف در دوراهی پذیرفتن خواسته‌های زنان بزرگان مصر و تحمل زندان، زندان را می‌پسندید.
۴۷	طه: ۷۱-۷۲	گفت: پیش از آنکه .. اذن دهم .. ایمان آوردید؟ ... * گفتند تو را بر آن نشانه‌های روشن ... برنمی‌گزینیم ...	ایمان آوردن، ساحران را سر دوراهی تحمل انتقام فرعون یا ترک باورها قرار داد.

خنثی‌سازی

گزاره‌های جدول ۱۶، با اشاره به دو نکته زیر، خنثی‌سازی را زمینه بزه‌دیدگی می‌دانند: اقدام کجروان برای توجیه آسیب زدن به دیگران و تلاش بزه‌دیده عرفی برای توجیه ایجاد فرصت و موقعیت کجروی. همچنین، گزاره‌هایی که ذیل عنوان برجسب‌زنی، از این ترفند صاحبان قدرت گفتند، نشان می‌دهند که آنان می‌کوشیدند با کجرو نامیدن و متهم کردن مخالفان، واکنش‌های خود را نسبت به آنها توجیه کنند.

جدول ۱۶

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۴۸	مانده: ۳۰	پس نفسش کشتن برادرش را برایش آسان نمود. پس، او را کشت ...	توجهات قابل بر موانع درونی مانع قتل برادر، غالب و عامل آن شد.
۴۹	یوسف: ۹۸	... گفتند همانا یوسف و برادرش از ما که گروهی قوی هستیم محبوب ترند. قطعاً پدر ما در گمراهی آشکاری است * یوسف را بکشید یا ... به سرزمینی اندازید ...	برادران یوسف، تصمیم‌شان برای حذف او را با اشاره به شایسته نبودن وی و بی‌عدالتی پدر توجیه می‌کردند.
۵۰	یوسف: ۳۲-۳۰	و زناتی ... گفتند ... او را در گمراهی ... می‌بینیم * ... سراغشان فرستاد ... چون ورا دیدند، بزرگش یافتند * ... گفت این است آنکه دربارهای سرزنشم کردید ...	همسر عزیز مصر، سرزنشگران را دعوت کرد تا با نشان دادن یوسف، به آنها، کنش ناروایش را توجیه‌پذیر کند.

علل کلان

فرصت بزه‌دیدگی

گزاره‌های جدول ۱۷، برخی ویژگی‌های جمعیتی یا کنش‌های روزمره مرتبط با پایگاه اجتماعی یا اقتصادی را، با مؤلفه‌های زیر، زمینه بزه‌دیدگی می‌دانند: فراهم کردن انگیزه و مجال را برای آسیب‌سازی کجروان، عمومیت در مرتبطان با پایگاه، اینکه صرفاً یا عموماً آنها را آماج می‌سازند و این‌گونه از دیگران متمایزشان می‌کنند و سبب بی‌حفاظی و آسیب‌پذیر شدن آنها می‌شوند.

جدول ۱۷

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۵۱	نساء: ۲۵	... کنیزان مؤمن... چون در احسان شدند، اگر زشتی‌ای کردند ... بر آنها نیمی از کيفر زنان آزاد است ...	فروردستی (پایگاهی)، ملک و در اختیار بودن و جاذبه جنسی، کنیزان را آماج سوءاستفاده جنسی مالکان و در برابرش بی‌حفاظ و آسیب‌پذیر می‌کرد.
۵۲	نور: ۳۳	... کنیزان جوان خود را ... در طلب ... دنیا به زنا مدارید ...	بی‌قدرتی در کنار مخالفت با منافع اکثریت و صاحبان مشرک ثروت و قدرت، شعیب و پیروانش را آماج سنگسار شدن و اخراج از شهر قرار داد.
۵۳	اعراف: ۸۸	سران قومش ... گفتند ... تو و آنها را که با تو ایمان آورده‌اند ... بیرون می‌کنیم ...	بی‌قدرتی در کنار مخالفت با منافع اکثریت و صاحبان مشرک ثروت و قدرت، شعیب و پیروانش را آماج سنگسار شدن و اخراج از شهر قرار داد.
۵۴	هود: ۹۱	... تو را بین خود ضعیف می‌بینیم و اگر خاندانت نبود، قطعاً سنگسارت می‌کردیم ...	بی‌قدرتی در کنار مخالفت با منافع اکثریت و صاحبان مشرک ثروت و قدرت، شعیب و پیروانش را آماج سنگسار شدن و اخراج از شهر قرار داد.
۵۵	قصص: ۴	... فرعون ... گروهی ... را به استضعاف می‌کشاند. پسران‌شان را سر بریده و زنهاشان را زنده می‌نهد ...	فروردستی (پایگاهی) و ایمان آوردن به موسی، بنی‌اسرائیل را آماج آزارهای حکومت و سران قوم فرعون و قتل، نسل‌کشی، بیگاری، بردگی و بهره‌کشی (جنسی) ساخت.

نابرخورداری ساختاری

گزاره‌های جدول ۱۸، با اشاره به نکات زیر، تأثیر نابرخورداری ساختاری را بر بزه‌دیدگی نشان می‌دهند: تأثیر شرایط نامساعد معیشت در زیست‌بوم بر نگرش‌ها و کنش‌های ساکنان، بدل شدن نگرش‌ها و کنش‌ها به ارزش‌ها و سنت‌های قومی و پیوند آنها با بزه‌دیدگی برخی افراد و قشرها. همچنین، با پیوند دادن این نابرخورداری با تهدیدهای پیرامونی و فرزندکشی جمعی، از تأثیر ساختارها و مناسبات اقتصادی و قدرت در انحطاط مناسبات اجتماعی، پیدایی تبعیض ساختاری و شکل‌گیری استعداد جمعی بزه‌دیدگی می‌گویند.

جدول ۱۸

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۵۶	نحل: ۵۸-۵۹	و چون یکی‌شان را به دختر، مژده دهند ... * ... از مردم، روی پوشانند. با خواری نگاهش دارد یا در خاک نهانش کند؟ ...	تنگی معیشت، ناکارآمدی دختران در تولید درآمد، آسیب‌پذیری از حملات همسایگان و بیم اسارت و تعدی بدان‌ها، زنده به گور کردن دختران را در قباایل مشرک، مرسوم بود.
۵۷	تکویر: ۹۸	و آنگاه که از دختر زنده به گور شده پرسند * به کدام گناه کشته شده است	
۵۸	انعام: ۱۵۱	... فرزندان خود را، از سر تنگدستی، نکشید ...	مواجه بودن با خشک‌سالی، قحطی، مشکلات معیشتی و حملات همسایگان، زمینه‌بیم (جمعی) از فقر و مرسوم شدن
۵۹	اسراء: ۳۱	و فرزندان خود را، از بیم تنگدستی، نکشید ...	فرزندکشی در قباایل مشرک بود.

گزاره جدول ۱۹، از پیوند نابرخورداری ساختاری با برخی شکل‌های بزه‌دیدگی و اثرپذیری هر دو آنها از سبک زندگی جمعی می‌گوید.

جدول ۱۹

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۶۰	بقره: ۶۱	... خواری و ناداری بر آنها رقم خورد ... چون ... کفر ورزیده و پیامبران را به ناحق می‌کشیدند ... سرکشی کرده و از حد می‌گذرانند.	سلوک کجروانه بنی‌اسرائیل، زمینه‌نسل‌ها نابرخورداری و خواری، سلطه جباران و بزه‌دیدگی‌های ناشی از آنها بود.

محل کجرو

گزاره‌های جدول ۲۰، از زیست‌بوم‌هایی می‌گویند که ویژگی‌شان، فراوانی برخی کجروی‌ها و افراد بی‌اخلاق و کجرو و حاکمیت نگرش‌ها و هنجارهای کجروانه است و اینکه این ویژگی‌ها، برخی افراد و قشرها را آماج بزه‌دیدگی می‌کنند، یا احتمال آن را می‌افزایند.

جدول ۲۰

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۶۱	هود: ۷۸-۸۰	و قومش شتابان سویش آمدند، و بیشتر کارهای زشت می‌کردند. گفت ... در کار مهمانانم رسوایم مکنید ... * ... * کاش در برابر تان قدرتی داشتم	ویژگی قوم لوط، انگیزش جمعی و بی‌بروایی در هم‌جنس‌گرایی، در خطر بودن تازه‌واردان و نبود موانع مؤثر در برابر بزه‌دیدگی آنان بود.
۶۲	هود: ۸۴-۸۵	و به مدین، برادرش‌شان شعیب ... گفت ... بیمانه و ترازو را مکاهید. همانا شما را در نعمت می‌بینم ... * ... و به مردم، چیزهاشان را کم ندهید ...	به‌رغم وفور منابع و رفاه اقتصادی، کم‌فروشی و کم گذاشتن در معاملات و ادای حقوق دیگران بین اهالی مدین، شایع و مورد اصرار آنان بود.
۶۳	بقره: ۶۱	... به آیات خدا کفر ورزیده و پیامبران را به ناحق می‌کشیدند ... سرکشی کرده و از حد می‌گذرانند.	سروری جویی، تعصبات قومی و بر تافتن غیر خودی، زمینه سرکشی و واکنش‌های خشن روانی و جسمی بنی‌اسرائیل در برابر پیامبران بود.

گزاره‌های جدول ۲۱، نیز پاره‌فرهنگ‌ها یا نگرش‌های پاره‌فرهنگی کجرو یا زمینه‌ساز آسیب را متأثر از ساختارها و مناسبات اقتصادی و قدرت می‌دانند.

جدول ۲۱

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۶۴	اعراف: ۱۲۸	و بنی اسرائیل را از دریا گذراندم. پس، به قومی رسیدند که گرد بت‌هاشان می‌بودند. گفتند: ... همان گونه که آنان خدایانی دارند، برای ما خدایی قرار ده ...	(جامعه‌پذیری در) پایگاه فرودست در جامعه تحت حکومت فرعون، زمینه سلوک کجروانه بنی اسرائیل (و آسیب‌رسانی‌ها و بزهدیدگی‌های ناشی از آن) بود.
۶۵	بقره: ۶۱	.. گفتید موسی! هرگز بر یک خوراک شکیبایی نکنیم ... گفت آنچه را پست تر است ... می‌گیرید؟ ... و خواری و ناداری بر آنها رقم خورد ...	
۶۶	نساء: ۲۵	... کنیزان مؤمن ... چون در احسان شدند، اگر زشتی‌ای کردند ... بر آنها نیمی از کيفر زنان آزاد است ...	کنش‌های مشترک و مشابه کنیزان، حاصل هویت شکل گرفته در ساخت اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه عرب جاهلی، پایگاه فرودست و ویژگی‌های زیستی و روانی زنانگی بود، آنها را مستعد تعدی جنسی مالکان می‌کرد و ویژگی‌هایش عبارت بود از: ملک دیگری بودن، (ضعف آزادی عمل/ قدرت تصمیم‌گیری)، عزت نفس پایین، آماج بهره‌کشی (جنسی) بودن، سازگاری (فردی/ جمعی) با شرایط، شکنندگی، حساسیت کم به کجروی/ بزهدیدگی جنسی
۶۷	نور: ۳۳	.. کنیزان جوان خود را اگر می‌خواهند پاک باشند ... به زنا مدارید ... که خداوند پس از اگراه شدن‌شان، آموزنده و مهربان است	

مشروعیت فرهنگی بزهدیدگی

گزاره‌های جدول ۲۲، نشان می‌دهند که برخی اجتماع‌ها، بر اساس نگرش‌ها و عواطف مشترک‌شان نسبت به برخی افراد، گروه‌ها یا قشرها، بزهدیدگی آنها را از برخی کجروی‌ها روا می‌شمرند.

جدول ۲۲

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۶۸	انعام: ۱۳۷	... برای بسیاری مشرکان، شریکانشان، قتل فرزندانشان را آراستند تا ... دینشان را بر آنان مشتبه کنند ...	ارزش‌های آیینی قبایل مشرک به قربانی کردن فرزندان‌شان مشروعیت می‌داد.
۶۹	انعام: ۱۵۱-۱۵۲	... فرزندان تان را از سر تنگدستی ... و کسی را که خدا محترم داشته، نکشید ... * و به مال یتیم نزدیک نشوید ... پیمانها را به عدالت، تمام دهید ...	در قبایل مشرک، کشتن افراد و فرزندان از سر تنگدستی، تعدی به مال یتیم و کم‌فروشی، حرمت نداشت.
۷۰	هود: ۸۷	گفتند: ای شعیب، آیا نمازت به تو فرمان می‌دهد که ... در اموال‌مان، نه آن کنیم که می‌خواهیم؟ ...	قوم شعیب * کم‌فروشی و ادا نکردن حقوق دیگران را روا و نوعی آزادی تصرف در دارایی می‌دیدند.

گزاره‌های جدول ۲۳، نیز نقش نگرش‌ها و عواطف مشترک اعضای اجتماع‌ها را در فرایند مذکور، توضیح می‌دهند.

جدول ۲۳

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۷۱	عنکبوت: ۳۳-۲۹	آیا یا مردها آمیخته ... در محافظان پلیدی می‌کنید؟ ... * * * * * ... * * * * * و چون فرستادگان ما ... آمدند ... دستش از حمایت‌شان کوتاه شد ...	قوم لوط * کجروی جنسی و حتی تعرض به افراد بی‌تایل را پسندیده و منطبق با نگرش‌ها و عواطف‌شان می‌یافتند. و در این کار، مانعی بر سر راهشان نمی‌دیدند.
۷۲	هود: ۸۰-۷۸	و قومش شتابان ... آمدند ... گفت ... در کار مهمانانم رسوایم مکنید ... * گفتند همانا دانسته‌ای که ما را به دخترانت حقی نیست و قطعاً می‌دانی چه می‌خواهیم * گفت کاش در برابرتان قدرتی داشتیم ...	

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۷۳	بقره: ۸۷	آیا هر گاه پیامبری چیزی... آورد که خوش نداشتید، کبر ورزیدید؟ پس گروهی را دروغگو شمرده و گروهی را می‌کشیدید؟	بنی اسرائیل بر اساس نگرش‌ها و عواطف مبتنی بر سروری جویی، نژادپرستی و تعصبات قومی و تبعیض‌آمیز، غیرخودی را بر نمی‌تافتند و به سبب مخالفت آموزه‌های پیامبران با آرا و خواست‌هاشان، تکذیب و کشتن آنان را روا می‌دیدند.
۷۴	مائده: ۷۰	... هر گاه، پیامبری چیزی ... آورد که خوش نداشتند گروهی را دروغگو شمرده و گروهی را می‌کشیدند.	

گزاره‌های جدول ۲۴، نیز می‌گویند: افراد و گروه‌های آماج آسیب، متأثر از همان نگرش‌ها و عواطف مشترک یا جامعه‌پذیری در آن، به شرایط عادت می‌کنند، یا نقش بزه‌دیده بالقوه آن آسیب‌ها را برای خود می‌پذیرند.

جدول ۲۴

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۷۵	نساء: ۲۵	... کنیزان مؤمن... چون در احسان شدند، اگر زشتی‌ای کردند ... بر آنها نیمی از کيفر زنان آزاد است ...	مشاهده و الگوگیری، فرودستی و جامعه‌پذیری (بایگایی)، زمینه ناخویش‌داری و سازگاری یا ضعف مقاومت (فردی/ جمعی) کنیزان در برابر کجروی جنسی و سوءاستفاده مالکان بود.
۷۶	نور: ۳۳	.. کنیزان جوان خود را اگر می‌خواهند پاک باشند ... به زنا مدارید ... که خداوند پس از اگر اه شدن‌شان، آمرزنده و مهربان است.	
۷۷	نساء: ۷۵	... در راه خدا و ضعیف شدگان ... کارزار نمی‌کنید ...	در برخی جوامع ستم‌گر، افراد و گروه‌های آماج ستم، راه خلاصی برای خود ندیده یا توان فهم آن را ندارند.
۷۸	نساء: ۹۸	جز آن ضعیف شدگان ... که چاره نتوانند و راهی نیابند	
۷۹	اعراف: ۱۳۸	و بنی اسرائیل ... به قومی رسیدند که گرد بت‌هاشان می‌بودند. گفتند: ... همان گونه که آنان خدایانی دارند، برای ما خدایی قرار ده ...	بنی اسرائیل، به‌رغم تجارب فرودستی و بزه‌دگی در حکومت فرعون، همچنان خواهان زندگی‌ای با ویژگی‌های مألوف گذشته بودند.

جرم نفرت

گزاره‌های جدول ۲۵، بیانگر بزه‌دیدی‌هایی هستند که در روابط پاره‌فرهنگ‌ها، یا گروه‌های دارای علائق و منافع متعارض به وقوع می‌پیوندند. در حساسیت‌های دینی، نژادی یا قومی آنها نسبت به یکدیگر، ریشه دارند و با انگیزه‌های زیر، شکل می‌گیرند: دفاع از پاره‌فرهنگ، یا گروه خودی یا هویت آن، تقویت جایگاه یا انسجام آن، تضعیف جایگاه، هویت یا انسجام مخالفان، انتقام‌جویی و ابراز نفرت از آنان و ... (ر.ک: سلیمی، ۱۳۹۵).

جدول ۲۵

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۸۰	بروج: ۸۴	... صاحبان گودال * ... * * * * * از آنها ایراد و ناخوشی نداشتند جز آنکه به خدا ... ایمان می‌آوردند.	اکثریت حاکم یک اجتماع مشرک، مؤمنان را به سبب ایمان آوردن‌شان در آتش سوزاندند.
۸۱	حج: ۴۰	آنان که به ناروا از دیارشان رانده شدند تنها بدین سبب که گفتند: پروردگار ما خدای یکتاست ...	مشرکان مکه، مسلمانان راه، به سبب ایمان به خدا، آزار می‌دادند. و از خانه‌هاشان و شهر اخراج کردند.
۸۲	نمل: ۵۶	... گفتند خاندان لوط را از شهرتان برانید. آنان مردمانی اند که پاکدامنی می‌ورزند.	قوم لوط، برآن شدند او و بیروانش را به سبب همراه نشدن با پلیدی‌هاشان از شهر اخراج کنند.

کجروی‌های صاحبان قدرت و ثروت

گزاره‌های آتی با بیان نکات زیر، از کجروی‌های صاحبان قدرت و ثروت و بزه‌دیدگی‌های ناشی از آن می‌گویند. اینکه منافع و علائق برخی افراد و گروه‌ها، به طور مشخص، مخالفان و فاقدان قدرت و ثروت، را در مسیر تحقق منافع‌شان نادیده می‌گیرند. آنها را آماج بهره‌کشی اقتصادی، فرهنگی، جسمی و محرومیت‌ها، زیان‌ها و آلام آن می‌سازند. هم‌زمان، آسیب‌رسان بودن کنش‌هاشان را نمی‌پذیرند. آسیب زدن به آماج‌ها را ناروا نمی‌دانند و ... (سلیمی، ۱۳۹۳ الف، ص ۳۹ و ۴۱-۴۴). گزاره‌های ناظر به کجروی حاکمان در جدول ۲۶ و گزاره‌های حاکی از کجروی دیگر صاحبان قدرت و ثروت در جدول ۲۷ آمده‌اند.

جدول ۲۶

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۸۳	نمل: ۲۴	... پادشاهان چون به شهری درآیند ... عزیزانش را خوار می‌گردانند و این‌گونه می‌کنند ...	حاکمان (غیرالهی)، هنگام استیلا بر جامعه، واجدان پیشین را از منابع، مزایا و منزلت اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، محروم و آنها را به گروه‌های هم‌سو وامی‌گذارند.
۸۴	شعرا: ۲۹	[فرعون] گفت: اگر خدایی جز من برگزینی، قطعاً تو را از زندانیان سازم.	برخورداری‌های فرعون، زمینه خودشیفتگی و توهم مالک الرقاب بودنش و این پندار، زمینه‌ی مقابله با مخالفان از طریق آزارهای جسمی و زیان‌های مالی بود.
۸۵	شعرا: ۴۹	[فرعون] گفت: پیش از آنکه به شما اذن دهم، بدو ایمان آوردید؟ ... همانا دست‌های شما و پاهایان را ... قطع می‌کنم و ... به دارتان می‌آوریم ...	
۸۶	طه: ۷۱		
۸۷	غافر: ۲۹	... فرعون گفت جز آنچه می‌بینم، به شما نمایم و ... جز به راه رشد راهبر نیستیم.	فرعون، کشتن موسی را صرفاً در مسیر رشد و رعایت صلاح مردم می‌شمرد.

جدول ۲۷

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۸۸	یوسف: ۳۳	گفت: پروردگارا، زندان برایم محبوب‌تر است از آنچه بدان می‌خوانندم ...	یوسف را آماج هوسرانی زنان بزرگان مصر و تحمل کیفر ناشی از رد آن بود.
۸۹	نور: ۳۳	... کنیزان جوان خود را ... در طرب ... دنیا به زنا مدارید ...	فراستنی مالکان، زمینه بهره‌کشی جنسی از کنیزان و کسب درآمد از آن بود.
۹۰	مناقون: ۸-۷	گویند بدانان که نزد پیامبر خدایند، انفاق مکنید تا پراکنده شوند ... * ... اگر به مدینه بازگردیم، قطعاً عزتمندتر، زبون‌تر را ... بیرون می‌کند ...	سران منافقان می‌کوشیدند با منع حمایت از مسلمانان، موقعیت اجتماعی، اقتصادی و سیاسی آنها را ضعیف و مانع نفوذشان در مدینه شوند.

بی‌قدرتی

شماری از فرازهای قرآنی، اصولاً بی‌قدرتی را زمینه بزه‌دیدگی می‌دانند (همان، ص ۳۸). گزاره‌های جدول ۲۸، از تأثیر شکل‌هایی از بی‌قدرتی در بزه‌دیدگی افراد و گروه‌های فاقد قدرت و ثروت می‌گویند.

جدول ۲۸

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۹۱	اعراف: ۱۲۷	و سران قوم فرعون گفتند: موسی و قومش را می‌نهی تا در سرزمین فساد کنند؟ گفت: ... پسران‌شان را می‌کشیم و زنان‌شان را زنده می‌داریم. و ما بر آنان چیره‌ایم.	بی‌قدرتی موسی و پیروانش در برابر حکومت و قوم فرعون، در کنار دینداری آنان، زمینه بزه‌دیدگی‌شان از بهره‌کشی، بردگی و قتل بود.

ردیف	آیه	ترجمه (فراز مرتبط)	گزاره
۹۲	عنکبوت: ۳۳	و چون فرستادگان ما سوی لوط آمدند ... دستش از حمایت‌شان کوتاه شد ...	بی‌قدرتی لوط ^۱ و بیروانش، زمینه بی‌پروایی قومش در هم‌جنس‌گرایی و تهدید تازه‌واردان و نبودن موانع مؤثر در برابر بزه‌دیدگی آنان بود.
۹۳	انفال: ۲۶	یاد آرید ... گروهی اندک و مستضعف بودید. می‌ترسیدید مردم شما را برابند ...	بی‌قدرتی و حامی نداشتن، اقلیت مسلمان را آماج غارت‌های وابستگان مشرکان حاکم کرده بود.

نتیجه‌گیری

این تحقیق، بخشی از طرحی پژوهشی است که درصدد است نظریه اسلامی کجروی را بر اساس گزاره‌های متون مقدس اسلامی ارائه کند و به سبب گستردگی این نظریه و فراوانی گزاره‌های مرتبط، کار را با شناسایی قطعه‌های مختلف آن پی گرفته است. این مقاله، بخشی از نظریه قرآنی کجروی را ترسیم می‌کند. یافته‌ها نشان می‌دهند قرآن، علل بزه‌دیدگی را با جامعیت و تفصیلی مناسب و به شکلی نظام‌مند، تحلیل کرده است. این تحلیل، ۷۶ عامل خرد، میانه و کلان را در دو بخش علل پیرامونی و مرتبط با بزه‌دیده، تلفیق و شناخت‌های نوی را ارائه می‌کند. در قالب الگویی که در آغاز آمد، ترسیم می‌شود و دارای سه محور زیر است:

۱. اثرگذاری علل پیرامونی خرد، میانه و کلان؛ ۲. اثرگذاری ویژگی‌های فردی و جمعی و نگرشی و کنشی آماج‌های بالقوه؛ ۳. نقش آفرینی برخی علل، در قالب میانجی تأثیر علل دیگر.

از این رو، یافته‌ها نشان می‌دهند که قرآن، تحلیل بزه‌دیده‌شناختی و بررسی علل مرتبط با بزه‌دیدگی و آماج‌های آن را بخشی از فهم و تبیین مؤثر کجروی و بزه‌دیدگی می‌داند. توجه به آنها را در سیاست‌های کنترلی اسلامی، ضروری می‌شمرد. این نکات، بیانگر این است که متون مقدس اسلامی، در بومی‌سازی و بهینه‌سازی فهم نظری این حوزه، مؤثر و منبعی برای مطالعات‌اند.

یافته‌ها همچنین، ناظر به مضمون‌های کلی و ماندگار بزه‌دیده‌شناختی هستند. از این رو، تمایز آرای قرآنی را با یافته‌های جزئی آن، روشن نمی‌کنند. اما برای این‌گونه تحقیقات، که در آغاز راه هستند، نقطه شروع مناسبی هستند. مثلاً، با ترسیم ابعاد رویکرد قرآنی، پاسخ‌های کلی آن را به سؤال‌های این حوزه، معلوم و مسیری را برای پژوهش‌های آتی، ترسیم می‌کنند. از سوی دیگر، پشتوانه مناسبی برای تحقیق‌اند و آن را از تکیه بر یافته‌های غیرقطعی، که تهدیدی برای تفسیر قرآن است دور می‌سازند (دلال، ۱۳۸۶، ص ۱۰۴؛ باقری، ۱۳۸۸). اعتبار برداشت‌ها نیز نشان می‌دهد که تحلیل محتوای کیفی، می‌تواند ضوابط اسلامی تفسیر را رعایت و روایی تحقیق را در علوم اسلامی و اجتماعی تأمین کند.

پی‌نوشت‌ها

* مقاله، بخشی از طرح «جامعه‌شناسی کجروی: با نگرش اسلامی» در پژوهشگاه حوزه و دانشگاه است. از آقای عبدالهادی صالحی‌زاده که با پایان‌نامه کارشناسی ارشدشان (صالحی‌زاده، ۱۳۹۰) یاریگر گام‌های آغازین تحقیق بودند، سپاسگزارم.

منابع

- آبراهامسن، دیوید، ۱۳۷۱، *روان‌شناسی کیفی*، ترجمه پرویز صانعی، تهران، گنج دانش.
- باقری، علی‌اوسط، ۱۳۸۸، «مجاری تأثیر پیش‌دانسته‌های مفسر در تفسیر قرآن»، *قرآن‌شناخت*، سال دوم، ش ۲، ص ۱۱۰-۱۳۳.
- جمشیدیه، غلامرضا و علی سلیمی، ۱۳۸۷، «پیشگیری از جرم در پیشینه تفکر اسلامی»، در: محمد فرجیها و رحمت‌الله صدیق سروستانی (ویراستار)، *پیشگیری از جرم با رویکرد جامعه‌شناختی* (مجموعه مقالات نخستین همایش ملی پیشگیری از جرم)، تهران، دفتر تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیری ناجا، ص ۸۶-۴۱.
- جوادی‌یگانه، محمدرضا و سیدضیاء هاشمی، ۱۳۸۴، «تعارض نفع فردی و نفع جمعی (دوراهی اجتماعی) و عوامل مؤثر بر آن»، *نامه علوم اجتماعی*، ش ۲۶، ص ۱۴۱-۱۷۴.
- دلّال، احمد، ۱۳۸۶، «علم و قرآن»، ترجمه محمدجواد اسکندرو، نقد محمدعلی رضایی اصفهانی، *قرآن و علم*، سال اول، ش ۱، ص ۱۳۵-۶۱.
- رجبی، محمود، ۱۳۸۸، «تفسیر موضوعی قرآن از منظر استاد محمدتقی مصباح»، *قرآن‌شناخت*، سال دوم، ش ۲ (پیاپی ۴)، ص ۱۱۱-۱۴۶.
- روشه، گی، ۱۳۷۶، *جامعه‌شناسی تالکوت پارسونز: مجموعه بزرگان علوم انسانی (۲)*، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، تهران، تبیان.
- سلیمی، علی، ۱۳۸۵، «گزاره‌های دینی و طبیعت اجتماعی کجروی»، *انجمن معارف اسلامی*، سال دوم، ش ۴، ص ۱۲۳-۱۶۰.
- ، ۱۳۸۶، «جست‌وجوی درون‌مایه‌های یک نظریه اجتماعی کجروی بر اساس آموزه‌های قرآنی»، *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تربیت معلم (ویژه‌نامه علوم اجتماعی ۳)*، ش ۵۶-۵۷، ص ۱۲۹-۱۸۱.
- ، ۱۳۸۹، «درون‌مایه‌های یک نظریه ارتباطات میان فرهنگی در آموزه‌های قرآنی»، *اسلام و علوم اجتماعی*، سال دوم، ش ۴، ص ۳۸۷.
- ، ۱۳۹۳ الف، «پیوندهای قدرت و کجروی: الگوی تلفیقی بر اساس آموزه‌های قرآنی»، *اسلام و علوم اجتماعی*، سال ششم، ش ۱۲، ص ۲۷-۶۲.
- ، ۱۳۹۳ ب، *تحلیل‌های ساختی و تضاد در نظریه قرآنی کجروی: بر اساس آرای تفسیری شیعه*، رساله دکتری، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- ، ۱۳۹۵، «تحلیل پاره‌فرهنگی در نظریه قرآنی کجروی»، *اسلام و علوم اجتماعی*، سال هشتم، ش ۱۵، ص ۳۴-۵.
- سلیمی، علی و همکاران، ۱۳۸۸، *هم‌نشینی و کجروی: نگاهی به دیدگاه‌های اسلامی و یافته‌های اجتماعی*، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- صدیق سروستانی، رحمت‌الله، ۱۳۸۳، *آسیب‌شناسی اجتماعی: جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی*، تهران، آن.
- طبرسی، فضل‌بن حسن، ۱۳۷۲، *مجمع‌البیان فی تفسیر القرآن*، ۱۰ ج، چ سوم، تهران، ناصر خسرو.
- فارل، گراهام و همکاران، ۱۳۸۵، «چرا بزه‌دیدگی ثانوی اتفاق می‌افتد؟»، ترجمه نوروز کارگری، *فقه و حقوق*، ش ۹، ص ۱۴۱-۱۶۶.
- کترین، ویلیام س، ۱۳۸۲، «تأملی بر بزه‌دیدگی و انواع آن»، ترجمه علی صفاری، *تحقیقات حقوقی*، ش ۳۸، ص ۲۵۹-۳۰۲.
- گیدنز، آنتونی، ۱۳۸۶، *جامعه‌شناسی*، با همکاری کارن بردسال، ترجمه حسن چاوشیان، تهران، نشر نی.
- لپز، ژرژ و ژینا فیلیزولا، ۱۳۷۹، *بزه‌دیده و بزه‌دیدنده‌شناسی*، ترجمه روح‌الدین کردعلیوند و احمد محمدی، تهران، مجد.
- مالجو، محسن، ۱۳۸۸، «تجاوز به محارم: زمینه‌ها، استراتژی‌های متجاوز و واکنش‌های بزه‌دیده»، *رفاه اجتماعی*، ش ۳۴، ص ۸۳-۱۱۴.

- محسنی تبریزی، علیرضا و علی سلیمی، ۱۳۹۱، «تحلیل محتوای کیفی قیاسی و بهره‌گیری از آموزه‌های اسلامی در علوم اجتماعی»، *روشن‌شناسی علوم انسانی*، ش ۱۸ (۲)، ص ۱۳۵-۱۵۸.
- محسنی تبریزی، علیرضا و همکاران، ۱۳۹۱، «تبیین اجتماعی نفاق: الگویی تلفیقی بر اساس آموزه‌های قرآنی»، *نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان*، سال دوم، ش ۲، ص ۱۱۱-۱۵۱.
- مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، بی‌تا، *دانشنامه چندرسانه‌ای جامع تفاسیر نور*، قم، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (از منابع تفسیری، به کمک این نرم‌افزار، استفاده شده است).
- مصباح‌یزدی، محمدتقی، ۱۳۷۶، *معارف قرآن*، چ چهارم، قم، جامعه مدرسین.
- مصطفوی، حسن، ۱۳۶۰، *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*، ۱۳ ج، تهران، نگاه ترجمه و نشر کتاب.
- معرفت، محمدهادی، ۱۳۸۸، *تلخیص التمهید*، چ هشتم، قم، جامعه مدرسین.
- مکارم شیرازی، ناصر و همکاران، ۱۳۷۴، *تفسیر نمونه*، ۲۷ ج، تهران، دارالکتب الإسلامیه.
- وایت، رابرت و فیونا هینز، ۱۳۹۰، *جرم و جرم‌شناسی: متن درسی نظریه‌های جرم و کجروی*، ترجمه علی سلیمی، چ چهارم، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- Becker, Howard S, 1963, *Outsiders: Studies In The Sociology Of Deviance*, NewYork: McMillan Publishing Co, inc.
- Berg, Bruce L, 2001, *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*, Boston, Allyn & Bacon.
- Erickson, Kristan G, et al, 2000, 'A Social Process Model of Adolescent Deviance: Combining Social Control and Differential Association Perspectives', *Journal of Youth and Adolescence* (29: 4).p. 395-426.
- Fattah, A. Ezzat, 1991, *Understanding Criminal Victimization: An Introduction to Theoretical Victimology*, Canada: Prentice-Hall Publications.
- Felson, Marcus, 2014, '*Linking Criminal Choices, Routine Activities, Informal Control, and Criminal Outcomes*', in Cornish, Derek B., Ronald V. Clarke (eds.). *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending* (Chapter 8). New Brunswick: Transaction Publishers. p. 119-128.
- Forman, Jane, & Laura Damschroder, 2008, '*Qualitative Content Analysis*', in *Robert Baker & Wayne Shelton (eds)*. *Emperical Methods for Bioethics: A Primer*. Oxford: Linacre House, Jordan Hill. p. 39-62.
- Forsyth, Craig J, & Heith Copes (eds.), 2014, *Encyclopedia of Social Deviance*. (vol. 1-2). Thousand Oaks, Calif: Sage Publications, Inc.
- Holsti, Ole R, 1969, *Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*, Reading: MA, Addison-Wesley.
- Hudson , Barbara A, 1997, '*Social Control*'. in Mike Maguire, Rod Morgan, Robert Reiner (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*. (2nd ed) New York, Oxford University Press.
- Karmen, Andrew, 2007, *Crime Victims: An Introduction to Victimology (6th ed)*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Krippendorff, Klaus H, 2004, *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*, Thousand Oaks, Calif, Sage Publications, Inc.
- Petherick, Wayne, 2015, *Applied Crime Analysis: A Social Science Approach to Understanding Crime*, Criminals, and Victims, Amsterdam, Elsevier.
- Ritzer, George (ed.), 2007, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, Oxford, Blackwell Publishing Ltd.

- Rock, Paul, 2002, '*On Becoming a Victim*'. in *Carolyn Hoyle & Richard Young (eds)*, *New Visions of Crime Victims*, Oxford: Hart Publishing.
- Siegel, Larry J, 2011, *Criminology (11th ed)*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Sparks, R. F, 1982, *Research on Victims of Crime: Accomplishments*, Issues and New Directions. Rockvile, MD: U. S. Department of Health and Human Services.
- Steffensmeier, Darrell, & Dana Haynie, 2000, 'Gender, Structural Disadvantage, and Urban Crime: Do Macrosocial Variables also Explain Female Offending Rates?', *Criminology*, (38-2), p. 403-438.
- Ulmer, Jeffery T, et al, 2012, 'Racial and Ethnic Disparities in Structural Disadvantage and Crime: White, Black, and Hispanic Comparisons', *Social Science Quarterly* (93-3), p. 799-819.
- VandenBos, Gary R (ed.), 2015, *APA Dictionary of Psychology (2nd ed)*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Walklate, Sandra, 2007, *Imagining the Victim of Crime*, McGraw-Hill: Open University Press.
- White, Marilyn D, & Emily E. Marsh, 2006, 'Content Analysis: A Flexible Methodology', *Library Trends* (55-1). p. 22-45.
- Wilson, Janet K (ed.), 2009, *The Praeger Handbook of Victimology*, Santa Barbara, Calif: ABC-CLIO, Llc.
- Wolhuter, Lorraine, et al, 2009, *Victimology: Victimisation and Victims' Rights*, London, Routledge-Cavendish.
- Zhang, Lening, 2003, 'Official Offense Status and Self-esteem among Chinese Youths', *Journal of Criminal Justice*, (31), p. 99-105.

